

b. Teorier om straf

»Men hvis der sker en ulykke,
skal du bøde liv for liv,
øje for øje, tand for tand,
hånd for hånd, fod for fod,
brandsår for brandsår, sår for sår,
skramme for skramme.«

2. Mosebog, kap. 21, 23-25

Således lyder det ofte citerede sted fra Bibelen, som stadig spiller en rolle for mange menneskers opfattelse af straf og især udmålingen af straf. Dog må man sige, at vort retssystem i praksis har fjernet sig meget fra det grundsyn, som var indeholdt i Mosebogen.

I en straffeteori beskriver man formålet med at anvende straf. Hele vort retssystem er for så vidt udtryk for en teori om straf, og den vil nok i mange tilfælde være anderledes end den teori, som »manden på gaden« har. Det synes at fremgå af mange avisindlæg og læserbreve.

Det nuværende danske straffesystem er et resultat af en lang historisk udvikling og er også præget af modsættende opfattelser og interesser. Derfor kan det være vanskeligt at finde en velgenemtænkt og sammenhængende teori i systemet. For de fleste vil formålet med at straffe vel være at hindre fremtidig kriminalitet; men da dette samtidig af de fleste realistisk set anses for at være umuligt – en utopi – ja, så må der nok også være andre formål med at straffe. Måske er det helt andre veje, man skal følge for at opnå et samfund uden kriminalitet, og så bliver straffen uinteressant i den sammenhæng. Alligevel straffer vi, og det er vigtigt at have en opfattelse af, hvorfor vi gør det, og hvad virkningerne er.

Ofte vil man ganske snævert se på de tilsigtede virkninger i relation til forbryderne. Men det er nødvendigt med en bredere vurdering, hvor man inddrager alle virkninger af straffene. Hvis en far eller mor idømmes en langvarig fængselsstraf, vil det indebære store omkostninger og konsekvenser for børnene, deres opvækst og senere liv. I et sådant tilfælde vil opnåelsen af det tilsigtede mål – straf til den kriminelle far eller mor – have en række langsigtede negative konsekvenser for børnene, herunder eventuel ny kriminalitet begået af dem. Man må have denne helhedsbetragtning med i vurderingen af straffesystemet.

Fra »Kriminalitet« af Hans Hansen

Gyldendal, 2000

Flg. sider er klippet sammen
af s. 66-70

Repressiv straffeteori (hævnmotiv)

I denne sammenhæng kan man omtale lovgivningen af svangerskabsafbrydelse (fri abort). Argumentationen for denne ændring af lovgivningen var ikke primært en accept af svangerskabsafbrydelse, men snarere en erkendelse af de negative følger af den eksisterende lovgivning, som førte til, at tusindvis af kvinder fik deres liv og helbred ødelagt gennem kvaksalveres (person der driver lægevirksomhed uden at have uddannelse eller være autoriseret) farlige indgreb.

Af og til hører man folk sige, at en eller anden person bør straffes, fordi han eller hun har overtrådt loven. Udgangspunktet for en sådan holdning er vel netop Moseloven fra Det gamle Testamente. Der er her tale om en *repressiv straffeteori* – *repression*, hvor man altså kigger bagud og vurderer, hvad der er sket, og hvad der vil være en passende straf i forhold til den begåede kriminalitet. Man kan også sige, at der er et element af hævn eller gengældelse i tankegangen, om ikke i lovgivningen så i mange menneskers forestillinger om straf. Synspunktet er almindeligvis, at der skal være et passende forhold mellem forbrydelsen og straffen (proportionalitet). Og det er fortsat sådan, der tænkes og vurderes i danske retssale, når straffene udmåles til forbryderne.

Man kan nok fremhæve, at der her er tale om at se på fortiden, på det, der er sket, frem for at tænke fremad. Den gamle romerske retsfilosof Seneca (4 f.K – 65 e.K) sagde: »Ingen fornuftig mand straffer, fordi der er syndet, men for at der ikke skal syndes.« Det kan være vanskeligt at få folk til at erkende denne for så vidt indlysende sandhed. Alligevel må det siges, at repression ikke *kan* være formålet, logisk set.

Sydebukkemotivet

Det kan derimod være et formål at mindske sociale spændinger i samfundet, der kan være en følge af forbrydelsen. Det kan være et formål at hindre offeret for forbrydelsen eller andre i at begå selvtægt over for gerningsmanden. Denne målsætning kan sammenfattes i formuleringen *sociale straffeteorier*. Hertil hører også den opfattelse, at straffen er med til at skabe sammenhold i samfundet, idet fællesskabet så at sige styrkes gennem »ofringer af sydebukke«.

Ud fra denne sociologiske teori kunne man hævde, at samfundet altså har brug for en vis mængde af kriminalitet, så der kan idømmes nogle straffe. Hvis der ikke begås nok forbrydelser, må man simpelthen kriminalisere nogle handlinger, og begås der for mange forbrydelser, må en række områder afkriminaliseres. Eksempelvis foregår der i øjeblikket diskussioner om legalisering af narkotika inden for nærmere fastsatte rammer.

Rigtigheden af de nævnte antagelser bestyrkes af, at antallet af straffede har været forbavsende konstant set i et langt tidsperspektiv.

Almenprævention /

Generalprævention

Blandt motiverne til at straffe hører selvsagt også at beskytte samfundet mod farlige og utilregnelige individer. Indespærringen holder disse personer afsondret fra alle andre, og de kan følgelig ikke skade nogen. Ofte vil der her være tale om mennesker med psykiske lidelser, som man også søger at behandle.

Hvis man mener, at straffesystemets vigtigste formål må være at påvirke alle borgeres adfærd, så lovligheden fremmes, er det straffens præventive virkning, man lægger vægt på. Man taler om *almenprævention* eller *generalprævention*, og virkningen fremkommer ved, at straffens eksistens afskrækker befolkningen fra at begå lovovertrædelser og sikrer opbygningen af en samfundsmoral, der undsiger kriminalitet. Både politiets og domstolenes virksomhed er kendt gennem mediernes omtale, og især politiet er da også opmærksom på effekten, når der fx laves pressekampagner i forbindelse med fartkontrol og lygtekontrol.

Det almenpræventive synspunkt stammer fra oplysningstiden og har lige siden været dominerende i tilrettelæggelsen af kriminalpolitikken. Der er næppe tvivl om, at risikoen for at blive udsat for *negative sanktioner* (fx fængsel) kan påvirke menneskers adfærd. Men man kan diskutere, om den potentielt kriminelle (den, der overvejer en kriminel handling) rent faktisk kalkulerer logisk med truslen om straf. Eller har truslen kun aktualitet for den, der alligevel aldrig vil begå noget kriminelt? De fleste dommere, anklagere og strafferetsexpakter anser velsagtens fængselsstraf for at være særdeles ubehagelig, men ofte overser de, at andre mennesker kan have helt andre vurderinger. Folk fra de laveste sociale lag har oftest bekendte eller familimedlemmer, der afsoner eller har afsonet fængselsstraffe. Den afskrækkende effekt er her næppe så stor, som mange antager. Derimod er det sandsynligt, at fx folk fra forretningsverdenen, som kunne have mulighed for at begå økonomisk kriminalitet, er påvirkelige af truslen om straf.

Det synes ikke bevist, at straffens størrelse har afgørende betydning for afskrækkelseffekten.

Heller ikke særligt barske forhold i fængsler synes at have den store betydning. Amerikanske undersøgelser har vist, at fængselsophold med hård disciplin, eksercits og masser af fysisk arbejde ikke formindskede fangernes tilbagefald.

Derimod synes en del undersøgelser at tyde på, at opfattelsen af opdagelses- eller opklarings sandsynligheden kan have nogen betydning.

Hvis det gennem afskrækkelse lykkes at forhindre en bestemt form for kriminalitet, vil de fleste være tilfredse. Men i nogle tilfælde har der vist sig helt utilsigtede virkninger, som bestemt ikke var positive. Eksempelvis har forbedringer af bilers tyverisikringer i England betydet, at der har været flere tilfælde af en mere alvorlig kriminalitet end biltyveri, nemlig tilfælde, hvor forere af biler under trusler om vold er blevet frataget bil og nøgler. Ligeledes kan man forestille sig, at en mere afskrækkende tyverisikring af butikker og erhvervs-ejendomme kan føre til flere indbrud i private hjem, hvilket velsagtens vil være en samfundsmæssig forringelse.

Individuel prævention

Når man kun tænker på den enkelte lovovertræder, hvordan man skræmmer ham/hende med straf, taler man om *individualprævention* eller *specialprævention*; straffen er selvsagt også med til at uskadeliggøre gerningsmanden, der ikke kan begå kriminalitet under fængslingen. Muligvis vil man også søge at »forbedre« ham/hende gennem forskellige former for behandling og resocialisering. Ideen kan være, at kriminel adfærd kan behandles gennem forskellige former for terapi. Resultaterne har dog ikke været opløftende. I Danmark havde man 1925-1973 muligheden for at idømme »særfængselsstraf«, også kaldt psykopatforvaring, idet man troede på at kunne behandle *psykopati* – hvorved forstås en tilstand med afvigende eller sygelig psyke. Men man måtte konstatere, at resultaterne ikke afveg fra resultaterne af almindelig fængselsstraf, og derfor ophørte ordningen.

Resocialisering

Resultaterne blev målt ved at registrere antallet af tilbagefald til ny kriminalitet, *recidiv*. Alle undersøgelser har vist, at risikoen for tilbagefald nærmest ikke påvirkes af straffens form. En sikker konklusion kan dog drages: Den mindst indgribende straf-form giver mindst sandsynlighed for tilbagefald. Man kan altså sige, at jo mere menneskeligt og blidt, man behandler de kriminelle, jo større sandsynlighed er der for, at de ikke vender tilbage til ny kriminalitet. Alene dette at blive registreret af politiet, anholdt og afhørt, kan føre til en ændring i personens oplevelse af sig selv. Også omgivelserne ændrer syn på vedkommende, der herefter indtager en afvigerrolle; man siger, der er sket en *stigmatisering*, en stemping af personen. Effekten af selv den korteste frihedsstraf vil som regel være endnu stærkere.

Det synes i de seneste år bevist, at antallet af tilbagefald kan formindskes, hvis man sørger for tilbud om arbejde, bolig og andre sociale foranstaltninger. Man har i konsekvens heraf øget indsatsen på dette område.

Recidiv er i forbindelse med en undersøgelse foretaget af Kriminalforsorgen defineret som:

Tilbagefald til ny kriminalitet i en periode på op til 2 år fra løsladelsesdatoen eller datoen for den betingede dom. Endvidere gælder det, at den ny kriminalitet skal resultere i en dom til betinget eller ubetinget frihedsstraf inden for den samme toårsperiode.

Man kan glæde sig over faldende recidivprocenter i 1990'erne. Men det er fortsat sådan, at det højeste recidiv forekommer hos gruppen af fængselsdømte, der bliver løsladt efter at have udstået hele straffen, idet de har fået afslag på prøveløsladelse. I denne gruppe recidiverer 4 ud af 5 løsladte; det kan for så vidt ikke overraske, da det er indlysende, at netop denne

gruppe består af dem, der skønnes at have en meget stor risiko for tilbagefald til ny kriminalitet.

En konklusion må være, at fængselsstraf ikke er velegnet, når det gælder om at få folk til at ophøre med kriminalitet. Nogle har da også sagt, at man i dag anvender fængselsstraf – ikke fordi man anser den for at være en god sanktionsform – men fordi man ikke har fantasi til at finde på noget bedre. Der er få, der tror, man helt kan undvære fængselsstraffen (*abolitionister*). Men de fleste sagkyndige mener nok, man kunne og burde reducere brugen af den.

Figur 19. Teorier om straf

- ◁ Hævn/repression: Gengældelse for det begåede. Proportionalitet mellem forbrydelse og straf.
- Individualprævention: Straffen skal »forbedre« den kriminelle. Eventuel behandling.
- Resocialisering: Straffen skal gøre den kriminelle egnet til at genindtræde i samfundet.
- Generalprævention: Straffene antages at have en afskrækkende virkning, så andre ikke begår kriminalitet.
- Beskyttelse af borgerne: Farlige forbrydere tages i forvaring, så de ikke kan gøre skade på almindelige borgere.
- ✱ Sydebukkesmotivet: Straffene skaber sammenhold i samfundet, vi-følelse.

	Straffens tidsperspektiv	
Straffen rettet mod	Bagudrettet	Fremadrettet
Lovovertræderen selv	Hævn/repression	Individualprævention Resocialisering
Andre mulige lovovertrædere/ samfundet		Generalprævention Beskyttelse af borgerne Sydebukkesmotivet